

Публікація Валерія Гайдабури

ЙОСИП ГІРНЯК: «НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕАТР – СВОЄРІДНИЙ, НЕПОВТОРНИЙ»

Обкладинка буклета до вистави «Гамлет» В.Шекспіра у Львівському оперному театрі (ЛОТі) 1943 року. Художник Семен Грузбенко (Грузберг).

Вікна останньої квартири Йосипа Гірняка та Олімпії Добровольської в Нью-Йорку виходять на старовинну церкву. Здається, крізь неї подружжя бачило весь український світ, – очима серця, добрими і співчутливими, чесними і вимогливими. Українству, розкиданому по материках світу, а в самій Америці – її містами та містечками, важливо було (та й зараз так!) тримати один одного в полі зору – бодай час від часу бачитися на різного роду діаспорних з'їздах, а поза тим обов'язково листуватися. Як багато сьогодні можуть нам сказати ці послання!

Йосип Гірняк у час роботи над «Гамлетом» в ЛОТі. Художник Л.Мелік.

Філадельфія, 19 вересня 1952 року

Дорогий друже!

Саме вчора Театр зробив збірку під церквами в користь Кулішевої. Я дав вранці в радіопередачі доволі гарний нарис про Куліша, написаний Лисяком. Він кінчився описом положення його дружини та доньки і зазивом до пожертв. Лисякові пощастило це добре написати, то ж коли актори пішли з листами, зібрали понад 400 (чотириста) доларів, які ми сьогодні передали Кулішевій. Це вже доволі гарна сума. Треба сказати, що багато людей самі приходили і приносили пожертви.

Відносно спільної вистави «Мини Мазайла» – я згідний, тільки треба б обговорити деталі. Може ти міг би для цього коли-небудь заскочити, бо я тепер трохи хворію (жовтачка) і не можу рухатися з Філадельфії. Думаю, що успіх такої вистави певний і рідню Куліша можна б забезпечити на довший час.

Щиро здоровлю Тебе

В. Блавацький.

Володимирові Блавацькому, коли він писав цього листа до Йосипа Гірняка, залишилося жити три місяці...

Мабуть, з усіх міст світу, де довелося мешкати діаспорним митцям, Філадельфія в душі Йосипа Йосиповича Гірняка займала особливе місце. Там оселився по еміграції за океан Ансамбль Українських Акторів під мистецьким керівництвом Володимира Блавацького, з яким співпрацював Гірняк під час німецько-фашистської окупації, піднявши рівень драматичного відділу Львівського оперного театру, поставивши, зокрема, вперше на українській сцені «Гамлета» В. Шекспіра. Однак про ті роки легендарний актор «Березоля» демонстративно не волів писати у своїх «Споминах», що вийшли друком 1982 року. Скільки часу минуло, а незрима для загалу людей рана ятрила! Офіційні театрознавчі джерела – численні газетно-журнальні статті, друковані мемуари – не торкнулися особистісних стосунків Гірняка і Блавацького. На сьогодні лише листи Олімпії Добровольської до колишньої актриси «Березоля» Наталі Пилипенко дозволяють зрозуміти складність і приховану гостроту почуттів «екстравертного», запального Йосипа Гірняка до «інтравертного», кри-

цево вольового Володимира Блавацького. Колись ми про це поговоримо окремо. А зараз лише скажемо, що це були стосунки «притягання-відштовхування», типові для двох талановитих, але різних за характерами індивідуальностей, яким довелося зустрітися в одному театрі у нерівному становищі керівника і підлеглого. Найтяжчим наслідком такого протистояння (якщо винести за дужки різні мистецькі форми колективів, якими керували митці в Нью-Йорку і Філадельфії) стала фактична неможливість об'єднання театральних діаспорних сил для створення українського професійного театру в Америці. У той же час по війні впродовж 17 років там існував професійний театр російської еміграції!

На честь Йосипа Гірняка, в його натурі перемагало відчуття значущості таланту і волі Блавацького. Свою статтю на смерть митця він назвав щиро – «Перестало битися велике серце».

А з багатьма акторами АУА Гірняк творчо контактував, до Філадельфії приїздив із своїм театром, а після його ліквідації – з Олімпією Остапівною Добровольською для концертних виступів. Тут їх радо зустрічали, шанували як взірцевий еталон таланту і художності.

У Філадельфії «Гірняків» магнітно притягували до себе особистості Остапа Тарнавського і Марти Тарнавської – подружжя, славного своєю інтелектуальною потужністю, закоханістю у мистецтво. Ця пара своєрідно віддзеркалювала багаторічний випробуваний союз Гірняка і Добровольської, щасливу річ у ньому двох творчих особистостей. Знайомство з паном Остапом почалося у Львові, де він рецензував постановки ЛОТу. 1943 року молодий журналіст редагував гарно оздоблений буклет до української прапрем'єри «Гамлета». Відомий опісля поет, літературознавець, перекладач, критик, філософ, мемуарист Остап Тарнавський (1917 – 1992) гордився тією першою своєю «книжечкою». Цінував не тільки театральне обдаровання Йосипа Йосиповича, а й його публіцистичний хист.

Дня 26. вересня 1960 року

«Дорогий Йосипе Йосиповичу! З великим зворушенням перечитав я Вашу статтю у «Свободі» [«З чого смієтесь?» – В.Г.]. Це не лише знаменита стаття і не лише голос в обороні українського мистецтва, але це слово для захисту українського Духа, який так рафіновано саме тепер знищує московський режим в Україні. І ця цитата з Гоголя, якого слідами та з гіршими інтенціями, бо для звичайної наживи і матеріального заспокоєння йде велика когорта малоросів, щоб творити нову імперію варварства і хамства, – це прекрасне уточнення. Давно я не читав нічого так глибоко переконливого, де так гостро підкреслена сама суть справи, те найцінніше, задля чого – чейже – ми і вийшли на еміграцію, щоб цю цінність заховати...»

Ця ж думка звучить і у вірші Остапа Тарнавського «Актор», присвяченому Йосипові Гірнякові:

*Весь світ – театр, де ти стоїш між хором,
що криком реквієм тобі співа,
не маєш тексту, губляться слова,
і зала – муф, що станув чорним бором.*

*І лиш в тобі – у серця глибині
блистить, мов світич, вибрана ідея,*

яка вела тебе крізь темні дні

*шляхами, що темніші ніж тюрма,
як ти поніс безсмертний гімн Орфея
тій музи, що незмінна та одна.*

Лист Й. Гірняка, що ми подаємо, хоч і без дати, проте ясно, що написаний напередодні виходу статті О.Тарнавського ««Гамлет» на українській сцені» в журналі «Сучасність» – 1973 року, ч.10. Зараз цю статтю можна прочитати у книзі О.Тарнавського «Відоме й позавідоме» (К.,1999). Варто зауважити таке. Остап Тарнавський, скориставшись Гірняковими поправками кількох фактів, виявив похвальну самостійність щодо трактування такої тонкої проблеми, як належність В. Блавацького до «школи Курбаса». «Щепетільне» питання, як пише Йосип Гірняк, дещо ревниво коментуючи в листі історію творчих стосунків Курбаса і Блавацького під час перебування останнього в «Березолі». Проте ані відносно малий термін роботи В. Блавацького поруч з Курбасом, ані його раптовий нервовий від'їзд з Харкова не можуть переінакшити факт, що надалі як практикуючий режисер і актор він намагався працювати відповідно з тим, чим зарядив його геній Курбаса у Харкові. Його авторське режисерське прочитання на терені повоєнної Німеччини «Народного Малахія» М. Куліша і неповторне виконання заголовної ролі продемонстрували той факт, що така робота (вперше через 20 років після Курбасового першовтілення!) могла щасливо народитися тільки в результаті апостольської вірності заповітам Учителя.

[без дати]

Високоповажний і дорогий друже! Дякую за довір'я, яке Ви проявили до мене, присилаючи свій есей для прочитання перед тим, заки його опублікували. Радо я його прочитав і ще радійше поділюся думками, які виринули у мене в час читання.

Взяли Ви на себе благородне завдання – виправити навмисне затемнювання совітським театрознавством первенства постановки «Гамлета» на українській сцені. За це складаю Вам від себе велику подяку, бо й моя скромність у цій кампанії пострадала.

До Вас почуваю особливу симпатію і пошану, бо від часу мого повернення на галицький «смітничок» Ви теж не скривали своєї прихильності до моїх і Добровольської турбот на полі театральної «арени». В свою чергу, мене це теж зобов'язує до щирості вислову того, що закралось у свідомість в час читання есею.

Перш за все, мені здається, що есей скрупультно оброблений і солідно аргументований. Хочу тільки звернути увагу на деякі неточності, які, при несприятливому наставленні, можуть служити для накидів тенденційності.

На 5-й сторінці у 5-му рядкові стоїть, що Курбас у «Березолі» 1924 року поставив «Гамлета». Це випадковий «ляпсус лінгве», Ви мали на увазі «Макбета»? Ще про постановку «Отелло» Загаровим. Ви пишете, що Дездемону грала Клементина Рубчаківна? Клементина Рубчаківна була сестра Івана Рубчака, яка за часів дирекції Стадника, а пізніше Сіренького була у театрі на характерних ролях. Була замужня за актора Євгена Коханенка і померла в Одесі 1926 року після операції жовчових каміннів. Дездемону у Загарова грала Надя Рубчаківна, яка приблизно у тому часі вийшла за лікаря, прізвища якого не пам'ятаю. Це наймолодша донька Катерини і Івана Рубчаків. Вона з чоловіком і дітьми є тут в Америці, десь у Дакоті.

Йосип Гірняк та Володимир Блавацький. Моршин. Липень, 1943.

Я участі в організації Львівського театру не брав, «Запорожця за Дунаєм» не ставив, бо приїхав до Львова 1942 року у марті місяці на все вже готове. Не був й головним режисером, а тільки черговим у драматичному відділі. Першою моєю постановкою був «Мина Мазайло». Це вже було далеко після вистав «Прокурора Дальського».

Відносно «Гамлета»!.. Якщо есей розрахований для інституту Костецького, то мені здається, що там забагато біографічних даних моїх та Блавацького. Для чужинця цікавіші дані про характер національного театру і його інтерпретації світової класики. Ми робимо помилку, коли за всяку ціну стараємось порівнювати наших акторів з чужими. Кожний національний театр своєрідний і неповторний. Так і актор німецький не схожий на англійського чи французького. Велика є різниця між Гамлетом англійським і американським, хоч й на одній мові. Що ж тоді говорити про українського, російського і т.д. Тому мені здається, що Ревуцький даремно шукає порівнянь. Мене не раз коробило, коли доводилось у Львові слухати, як то там любили хвалитись тим, що львівські вистави були кращі за віденські чи берлінські. Це вже якось дуже відгонило комплексом «меншовартости»... за всяку ціну ми кращі — це значить те — що відчуваємось гіршими... Мистецький твір, як і людина, і самобутній, і неповторний, а ось який — то це вже інша річ... Це треба сказати.

Есей будуть читати в краю, тому треба якнайменше давати їм можливості для пропагандних викрутасів та пасквільних наскоків. Хочу ще зачепити одне щепетільне питання. Тільки дуже прошу мене вірно зрозуміти і відповідно прийняти мою інтенцію.

Небіжчик Блавацький покликувався не раз на свою співпрацю з Курбасом, це знову давало притоку уважати його учнем Курбаса. Коли йдеться про галицьку еміграцію, то все є «окей»! Тут ніхто у цьому

питанні не буде бабраться. Але коли ми хочемо полемізувати з підсовітськими театрознавцями і фальсифікаторами, то мусимо пам'ятати про те, щоби не давати самим матеріалу для контраргументів і заперечень.

Весь бувший «Березіль» і багато театральників на Україні знає, що покійний Блавацький приїхав до «Березоля» у серпні місяці 1927 року, а виїхав у лютому 1928-го. Значить, що він був у Харкові не повних 7 місяців, а не два роки... За весь той час він приготувався до виступу у ролі Кума у «Народному Малахії». Після дуже невдалого дебюту — Курбас з ролі його зняв. Такі невдачі річ нормальна і стійкі актори це переборюють і згодом добиваються свого. Прикладом може послужити товаришка Блавацького, яка приїхала разом з ним, це Федорцева, котра таких невдач пережила не одну і сьогодні благоденствує «народною артисткою УССР». Небіжчика захлинуло фальшиве самолюб'є, і він другого дня, не попросившись з «учителем», забрав у польського конзуля паспорт і повернув у Галичину. Це викликало своєрідний несмак, який довгий час не сходив з уст театральних кругів.

Гадаю, що підкреслюванням не варто викликати вовка з ліса і самим запрошувати до заперечень.

Я ніколи у цьому питанні не копався, бо вважав непотрібним і не хотів давати корму охотникам до театральних пікантерій. З Вами говорю в чотири очі, не бажаючи цього пускати в акторську братію.

Вертаючись до есею, мені здається, що йому бракує чіткого адресу — кому він посилається? Костецькому чи через нашу пресу — підсовітському театрознавству? Гадаю, що це дві — різні цілі.

Дорогий Сяю — прийміть мої найсердечніші побажання Всього Доброго! Достойній Пані — щире уціловання ручок!

Йосип Гірняк.